

שמעתא עמיקתא

גליון תק"ז | פרשת בשלה | תשפ"ב | קהילת הניכוי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

הלכות מצויות לט"ו בשבט

משיעורי הרה"ג יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות ב'

מנהגי ט"ו בשבט

יום ט"ו בשבט הוא ר"ה לאילנות. (רי"ה ב.). ונהוג שלא ליפול על פניהם ביום זה. [ש"י"ע סי' קלא סעי' ו.]. ולא במנחה שלפניו. [מ"ב (סי' קב) וכה"ח (אות קא)]. ונוהגים להרבות במיני פירות של אילנות. [מ"ב (סי' קלא). ועי' כה"ח (שם אות צז) שאף מבני ספרד יש שנוהגים כן. ועי' בספר טעמי המנהגים (סוף עניני חנוכה סי' תתסז) בשם בני יששכר להתפלל שיזכה לאתרוג כשר ומהודר].

הלכות תולעים

א. תולעת שנוצרה במחובר

תולעת שנוצרה בפרי מחובר לקרקע, אסורה אף אם לא פירשה [ש"י"ע (יו"ד סי' פד סעי' ו)]. ודעת הכה"ח (אות ג) שבמקום ספק יש לצרף דעת המקילים שאף בזה צריך פרשה, אלא שיש אומרים שאינה נאסרת אלא אם כן רחשה. [ש"י"ע (שם)]. ויש מחמירים אף אם לא רחשה [רמ"א (שם), ט"ז (סי' ק"ט), ש"ד (סי' ט), פרי"ח (סי' יח ד"ה והוא שריחש). וכ"כ הגר"א (אות ב) בדעת הרמ"א], וכן עיקר. [פלת"י (סי' ק) הוכרתי סי' יא, חכ"א (כלל לח אות יב) וכה"ח (אות נד)].

ב. תולעת שנוצרה בתלוש

תולעת שנוצרה בפרי תלוש, אינה נאסרת אלא אם כן פירשה [ש"י"ע (שם סי' ד)], ומ"מ אפילו לא פירשה כולה מהפרי אלא מקצתה, או שלא פירשה אלא על גבי פירוש או על הגרעין שבתוכו, כדו פירשה מפרי לפרי, אסורה. ויש אוסרים אפילו מת בתוך הפרי ועוד אחר כך. [ש"י"ע (שם)]. וכן יש להחמיר. [פרי"ח (סי' ג) וכה"ח (אות לד)]. ועי' בשי"ד (אות לב). הגי"ל הם בעיות שיש לסלקו בתיקו וקיי"ל לחומרא. ונפ"מ לענין ס"ס, עי' בכה"ח (אות לב).

ג. פרי שהתלעי ואין ידוע אם במחובר או בתלוש

פרי שהתלעי ואין ידוע אם במחובר או בתלוש אסור באכילה. [ש"י"ע (סעי' ז). ועי' בפמ"ג (שם)].

ד. פרי נקוב

תולעת הנמצאת בתוך הפרי, דעת הש"י"ע (סי' פד סעי' ד) שלא חוששים אולי פירשה וחזרה, ואפילו החור נקוב חוץ, והתולעת לא נאסרה (אם נוצרה בתלוש). ודעת הרמ"א (שם) שאם החור נקוב לחוץ חוששין שאולי פירשה, ואסורה. [וכן פסק הכה"ח (אות לה) להחמיר].

ה. מאכל שהתלעי בתוך כלי

יש אומרים שתולעים שנוצרו במאכל הצבור בכלי, אפילו פירושו לדופני הכלי וחזרו, לא חשיב פירושו ומותרות. [פרי"ח (סי' יז) וחזו"א (סי' יד ססי"ד)]. והלבוש (חי' דינים אות לה) הנובלי (יו"ד קי סי' כז) כתב שהמיקל אין מוחין בידו. [ו"י"א שאף באופן זה נחשב שפרשו, ואסורות. ויש להחמיר, וכן נוהגים. [ש"י"ע (שם סי' ה), ש"ד (סי' טו), ערוה"ש (אות מו) וכה"ח (אות לט)]. וכת' הגר"ש"א זצ"ל (בדיקת המנון חי'א עמ' 108 בהגה) שכן המנהג. ובשבת הלוי (חי'א סי' קכא אות ח) כת' דאע"פ שיש מקום להתירו של הפרי"ח מ"מ אשרי הנוהר. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון צ"ב].

ו. תולעים שנראות רק על ידי זכוכית מגדלת

אפי' תולעת קטנה מאוד אסורה, אע"פ שלא רואים את צורת התולעת עצמה אלא את מקום הירחש. [רשב"א (סי' ערה)]. ומכל מקום תולעת שאין העין שולטת בה אלא ע"י זכוכית מגדלת, אינה אסורה. [הגר"ח מברסק זצ"ל, הובא באג"מ (יו"ד חי'ב סי' קמ ד"ה ומה). וכ"כ הערוה"ש (אות לו)]. וכן נקט בשבט הלוי (חי'א סי' קמב אות ב) ובתנאי שראיתו בריאה. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון צ"ט].

הובת בדיקת פירות וירקות מתולעים

א. הובת בדיקה

כל דבר שדרכו להתלע במחובר, אפילו אם לא ידוע שהתלעי, אסור לאוכלו בלא בדיקה. [ש"י"ע (סי' ח)]. ואם אין דרכו להתלע במחובר אלא בתלוש, כגון קמח ופירות יבשים, יש אומרים שאינו צריך בדיקה. ויש חולקים. ולמעשה יש להחמיר לבדוקו. [דעת הש"י"ע (סי' קב), הכנה"י (כ"ב סי' מז), ושולחן גבוה (מחוי אות ב) וכה"ח (אות ט) שאע"פ לבדוקו. אולם הש"י"ע (סי' קכ) בדעת הש"י"ע קצת שצריך לבדוקו. והכרעת הפמ"ג (מ"ז סי' ק) והחשבת הלוי (חי'א סי' קכא אות א) להחמיר].

ב. דבר שאין דרכו להתלע אלא לפרקיס

דבר שאין דרכו להתלע אלא לפרקיס, בודק מקצתו (בבדיקת מודגס) ואם לא מצא בו תולעים אם השאר מותר. [ערוה"ש (אות ט) וכבר מובא כן בתשב"ץ (חי'א סי' יא) ושם כתב לבדוק שיעור סעודה. וכן פסק הגר"ש"א זצ"ל (שם פי"ה עמ' 122 הגה 2) דמהני בדיקת מודגס בכה"ג. וכן דעת הגר"ש"א וואזנר זצ"ל מצא פי"ה עמ' 122 מותר. והוסף שאם בישל חלק ללא בדיקה וא"י לבדוקו, בודק מה שנשאר מאותו מין, ואם לא מצא תולעים בכל מותר, ואם מצא אפי' תולעת א' מה שהתבשל אסור. וכן פרי ששטף מצוי בו נגיעות ובחורף אינו מצוי, ורוצים לבדוקו בעת המעבר כדי לדעת אם כבר מצוי נגיעות, ניתן לבדוק באופן הגי"ל. [ע"י ספר בדיקת המנון כהלכה (פי"ה הגה 2)].

ג. פרי שלא ידוע אם דרכו להתלע

פירות שלא ידוע אם טעם להתלעי, בודק מקצתם, ואם לא מצא תולעים כולם מותרים. ע"י ספר בדיקת המנון כהלכה (פי"ה הגה 2)].

ד. דבר שאין דרכו להתלע והתיישן

דבר שאין דרכו להתלע והתיישן (ויש לחוש שמה התלעי), די בבדיקת מקצתו (בבדיקת מודגס) כדי לוודא שאין המאכל נוגע. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ב אות ט)].

ה. הובת בדיקה כשיש מיעוט המצוי

חובת הבדיקה חלה במקום שיש מיעוט המצוי שפרי זה מתולע. [ש"י"ע (סעי' ח) וש"ד (סי' ט) וז"ל (יו"ד סי' קט סעי' ח)]. וחיוב זה הוא מדרבנן. אבל אם החוץ כמותולע חייבים לבדוקו מהתורה. [ש"ד (יו"ד סי' קט סעי' ח), פמ"ג (נארו"ח סי' א) וסי' נה א"א סי' ח, מ"ב (סי' נה סי' קא) וכה"ח (יו"ד שם אות ח)].

ו. אופן הבדיקה כשיש מיעוט המצוי

במקום שיש מיעוט המצוי לא די בבדיקת הרוב אלא צריך לבדוק כולו. [רמ"א (סעי' ח). וביאר בשי"ד (סי' כג וסי' כח) דכל שמצוי אין סומכין על בדיקת הרוב ודומה לבדיקת הריאה בריש סי' ל"ט].

ז. מיעוט המצוי מהו

יש אומרים שמיעוט המצוי הוא קרוב למחצה (כ-49%). [הרבי"ש (סי' קצא)]. וי"א שהוא חלק אחד מעשרה (10%). [נשכחות יעקב (סי' יז) ומהר"ש (דעת תורה יו"ד סי' ט) וסי' ט]. ויש מי שאומר שמיעוט המצוי היינו שהמיעוט המיעוט הוא דבר המצוי הרבה, שהמיעוט מלווה את הרוב בכל עת ובכל מקום. [ושבט הלוי (חי'א סי' פ) ד"ה אלא וד"ה ומי"מ]. ועי' במשכ"י (שם עמ' רי ד"ה ולענין שאלתה). והעיקר כשיטה האמצעית שהוא חלק א' מעשרה. [הגר"ש"א זצ"ל (קובץ תשובות חי'ג סי' קיג והשטתו כהלכה פי"ה הגה טו)]. והגר"ש"א זצ"ל (בדכמ"ב עמ' 179 שאלה א) ומנח"ש תנ"י סי' סג) נקט שטוב להחמיר כשיעור זה. ובישאי יוסף (חי'א א אות ב) כתב שהגר"ש"א זצ"ל דחוא כ-7%. ועי' בגליונות צ"ב ר"ע]. ויש לציין שיש רשימות ואין מציניים על די חובה לבדוק כל מיני פירות וכדו' לפי כ-3% בלבד.

ה. איך משערים מיעוט המצוי

יש אומרים שמיעוט המצוי נמדד לפי הכמות שרגילים לקנות, אם שק או שקית. ואם מבשלים כמות גדולה (כגון במלון) מתחשבים בכמות כולה ולא הולכים לפי המנות שמחלקים לכל סועד בנפרד. [הגר"ש"א זצ"ל (בדכמ"ב עמ' 117 הגה 4). וכן הוא במבית לוי (יו"ד אות יג)]. ויש אומרים שתלוי בכמות שרגילים לבדוקה. [הגר"ש"א זצ"ל (בדכמ"ב שם)]. ויש אומרים שתלוי בכמות שרגילים לבשל בפעם אחת. [הגר"ש"א זצ"ל (שם)]. והגר"ש"א זצ"ל (שם) כתב לענין החסה שהולכים לפי ראשיה האם ברובם יש נגיעות, ולא מחשבים לפי כל עלה ועלה בנפרד. ועי' עוד בפמ"ג (סי' פד ש"ד סי' ק לד) דכל ירק שהוחזק ג"פ בתולעים אסור לאוכלו בלא בדיקה. ועי' בגליון צ"ב].

ט. בדיקת פירות וירקות הגדלים בגידול מיוחד ללא תולעים

ירקות הגדלים בגידול מיוחד ללא תולעים (כגון חסה וכדו'), נחשבים לאינם מוחזקים בתולעים, ומספיק להם שטיפה בזרם מים (לכל עלה ועלה בנפרד), לפני אכילתם. [הגר"ש"א זצ"ל (ישא יוסף יו"ד סי' ב) ותשובות ותהגות חי"ג סי' רב]. ועי' באג"מ (יו"ד סי' ח"א לה). ובשמעתא עמיקתא גליון צ"ד].

י. בדיקת קמח וואזני בזמנינו

בזמנינו קמח מצוי (עכ"פ בארץ ישראל) תולעים בקמח ובואזני ביתי הנקנים באריות קטנות, מעיקר הדיון לא צריכים בדיקה (באופן שנשמרו כראוי). ומכל מקום על פי הוראות גדולי הדור המנהג להחמיר. [שמעון מאי מחשבוני משגיחי כשרות בשם גדולי הדור דכ"ן שהמצב יכול להשתנות יש לנהוג תמיד לבדוק]. ובשעת הדחק, כגון בערב שבת באופן שאין זמן לבדוק הקמח, ראוי לנהוג כעיקר הדיון. [כ"י מעיקר הדיון א"צ בדיקה כ"ל, ועוד שבמקום מצוה רשאי להתעלם מהבדיקה אף במקום שיש משום מיעוט המצוי, כמבואר במהרש"ל (על השמ"א לאו קיא)]. וכן פסק הבית יעקב (סי' צט ד"ה ולפ"ז) הובא בסד"ט (סי' קצו סי' ט) ובעבודת הגרשוני (סי' פד על הטי"ז סי' קיב). וכן נקט הפמ"ג (סי' תסז א"א סי' ק). ועי' בשמעתא עמיקתא גליונות צ"ב ר"צ"א].

תבשיל שהתערבה בו תולעת

א. תבשיל שהתערבה בו תולעת

אע"פ שאיסור הנופל לתוך היתר בטל ברוב או בששים, מ"מ בריה שלמה (כגון מלה) חשובה היא, ועל כן החמירו רבנן שאינה בטילה. [ש"י"ע (ט"ז וט"ז רס"י ק)]. והסכמת הפוסקים שאף תולעת בכלל בריה ואינה בטילה. [ע"י בפת"ש (סי' קג סי' א), בחו"ד (שם סי' ה), בפמ"ג (סי' פד ש"ד סי' קא), ועוד. דלא כהלבוש (חי'א דינים אות קלא) המיקל בזה, ודלא כתפלת"י (סי' קי"ד)]. ועי' עוד בחזו"א (יו"ד סי' יד סי' יד) ודי"ה ובמשנת] דתולעים שמחמת הפלגת קוטנם אבדו הכרת העין אפשר שאינם בכלל בריה. ועי' עוד בגליון ק"ע].

ב. ספק אם נפלה תולעת בתבשיל

אם יש ספק אם נפלה תולעת (או בריה אחרת) בתוך התבשיל, כיון שדיון בריה שאינה בטילה אינו אלא מדרבנן, התבשיל מותר, כי הוא ספק דרבנן ולקולא. [ע"י ב"י (רס"י ק) דברה אינה בטלה מדרבנן. ועי' עוד בשי"ד (סי' קי כללי הסי' אות ט) ובתורת השלמים (שם אות ט) דאסור תורה שאינו בטל מדרבנן ויש ספק אם נפל בתבשיל ספקו לקולא. ובר מין דין דעת החזו"א (יו"ד סי' יד סי' ה) דבספק סמכין שאף על הצד שיש שם בריה היא תתבשל ע"י הלעיסה, ומשום אין מבטלין ליבא שאין כוונתו לבטל. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קע"א, ואכמ"ל].

ג. תבשיל שנמצאו בו ג' תולעים

המוצא שלש תולעים בתבשיל, הוחזק התבשיל כמתולע וצריך לבדוקו או לסנו. ואם יש בו ירקות יש לחוש אולי יש בהם עוד תולעים ואינן ניכרות. [הש"י"ע (סי' פד סעי' ט וסי' ט סעי' ד), הטי"ז (סי' ק) וסי' ק (סי' ח) והמנח"ש (כלל מו סי' קט)]. וכל זה בירקות, אבל שאר פירות ואפילו כמהין ופטירות, אפשר לבדוקן אפילו אחר שנבשלו ומותרים בבדיקה. [ש"ד (סי' לד)].

ד. מאכל שנמצאו בו ג' נמלים

מאכל שנמצאו בו אפילו ג' או יותר רחשים הבאין מעלמא, זורקם ושאר המאכל מותר [שכ"ן שם באים מעלמא לא מחזיקים המאכל כנוגע, כמ"ש הרמ"א (סי' תסז סי' יב), המ"ב (סי' קט לט) ועוד]. ויש אומרים שסומכים על זה דוקא במיני רחשים שאין מצוי שילמצאו בבת אחת רבים מהם, אבל נמלים וכיוצא בזה שמצוי שילמצאו הרבה, מחזיקים התבשיל בשלשה. [פרי"ח (סי' פד סי' כב)].

ה. נתן תבלין במאכל ולאחר זמן מצא בו תולעים

נתן תבלין במאכל ולאחר קצת זמן מצא "בתבלין" ג' תולעים (או יותר), יש אומרים שהמאכל מותר משום שתלין שהתולעים נוצרו לאחר נתינת התבלין במאכל. ויש חולקים. ויש להחמיר. [ע"י ב"י (סי' פד סי' יז) שהקל מבט סי' ט, שמא התולעים נוצרו אח"כ ושמא נמוקו מחמת האש. והפלת"י (סי' פד) היתר משום דאוקי פירות על חזקתן. אולם הנקה"כ (שם) כתב לאסור כיון שדרכם להתלע וא"י ספק הרגיל הוא ולא שמיה ספק. וכן פסק הגש"ה"ל (חי'א סי' קב אות ב)].

ו. נתן תבלין במאכל ולאחר זמן מצא בו נמלים

נתן תבלין במאכל ולאחר קצת זמן מצא בו כמה נמלים (או רחש הבא מעלמא), המאכל מותר, ועי' בהערה. [לא מעלמא לדעת הטי"ז והפלת"י הני"ל באות הקודמות שמותר בכה"ג. אלא אף לחולקים, כ"י"ד שם כ"י קיימים ורק באין מעלמא, יש לתלות דעתה באו ואין זה ספק הרגיל. וזה החסימו הגר"ש"א אולמן והגר"ש"א זצ"ל (מ"מ הכל לפי המקום שהיה האוכל שמור, והומן שעבר בין ההשתמשות בתבלין או בסוכר לבין מציאת החרקים, וכמו כן הדבר תלוי במזג האויר. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קע"א].

ז. פרי שמוחזק שהוא מתולע ובשלו ללא בדיקה

במקום שהפרי מוחזק בתולעים (כלומר שרוב מין זה מתולע), י"א שדיון הפרי כספק מתולע, ועל כן אם בשלו ללא בדיקה התבשיל מותר. [הרדב"ן (סי' תשכ"ב) והצ"צ (פסקים סי' פד סי' כז) משום ס"ס, ספק אין תולעים ספק נימוחן]. וי"א שדיון כודאי מתולע. וכן עיקר. [רשב"א (תה"א ש"י ב"ה) הובא בש"י"ע (סי' ט), מהר"ם (מלבוכלין סי' כ), או"ח (כלל מלא דין ט), ש"ד (סי' קט) וכתרי"ח (סי' ט)]. ועי' בפרי"ח (סי' ק) ובדברי הגר"ש"א זצ"ל (ב"כ חי'א עמ' 173). ודעת הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ב אות מה) שמוחזק תלוי ברוב].

ח. פרי החייב בדיקה משום ספק אם מתולע ובשלו ללא בדיקה

בישל פרי שיש ספק אם היתה בו תולעת, או שחייב בדיקה משום מיעוט המצוי, אם אפשר לבדוקו עתה, בודק, ואם לאו מותר לאוכלו. [ש"י"ע (סי' פד סעי' ט), ט"ז (סי' יב) ופמ"ג (שם), ש"ד (סי' כ"ט ולא) ועוד, עי' לעיל אות ז'. ועי' עוד בשיבת ציון (סי' כח ד"ה מעתה)].

ט. קמח ספק מתולע ואפה עמו ללא בדיקה

אפה עיטה מקמח שיש בו ספק אם היה בו תולעת, י"א שהמאכל מותר באכילה. [ט"ז (סי' יז) אף ע"י אפיה אומרים שמא נמוחן]. ויש חולקים. [פרי"ח (סי' ק) שבהפיה א"י נמוחים]. ובחשש תולעים קטנים יש להקל. [פלת"י (סי' ז)]. וככתב בשבט הלוי (חי'א סי' קב) שכן המנהג].

